

С.Б. Жұмағұл, Д. Қамзабекұлы
Қ.Р. Кемеңгер, Г.С. Сағынадин

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
*Корреспонденция үшін автор: kkemenger@mail.ru

Қазақ мақал-мәтелдерінің алаш кезеңінде жариялануы (Ахмет Баржақсыұлы еңбегі негізінде)¹

Аңдатпа. Алаш кезеңі мұрасын жаңа ғылыми парадигмалар аясында зерттеу – қазіргі отандық қоғамдық-гуманитарлық ғылымдарда өзекті мәселенің бірі. Пәнаралық байланыс бағытында жүргізілетін ізденіс алаш мұрасында фольклор материалының молдығын көрсетеді. Ұлт зиялылары отаршылдықтан арылудағы саяси күрескерлік және агартушылық мұраттарын қалың қауым санасына ояну дәуірінің рухында сіңіруде халық даналығын ұтымды пайдаланды. Рухани мұра интегративті фольклортану аспектісінде зерттелгенде алаш кезеңі еңбектерінде халық эстетикасы айқын көрінетіні байқалды. Мақалада халық мұрасы қазақ мақал-мәтелдерін жинап жариялаушы Ахмет Баржақсыұлының еңбегі қарастырылады. Қазақ мақал-мәтелдерінің табиғатын, жанрын анықтаудағы алғашқы ғылыми қадамының маңызы айқындалады. Қазақ мақал-мәтелдерінің көркемдік-эстетикалық жүйесін саралаудағы құнды тұжырымдары екішеледі. Фольклорлық үлгілердің халықтық сипатын, әлеуметтік маңызын, эстетикалық әлемін зерделеуі байынталады. Ертегі, өлең, жұмбақ, мақал және мәтелдерге берген теориялық анықтамаларының құндылығы атап көрсетіледі. Қазақтың мың үш жүз мақалын жинап, «Мың бір мақал» деген атаумен жарыққа шығарудағы маңызды қызметі бағаланады.

Түйін сөздер: халық мұрасы, фольклор, қазақ мақал-мәтелдері, Ахмет Баржақсыұлы еңбегі, интегративті фольклортану, этнофольклортану, социофольклортану.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2022-141-4-159-166>

Кіріспе

XX ғасыр басындағы Алаш зиялылары халқымыздың сан ғасырлық рухани құндылықтарын, әдеби мұрасын жинап жариялауда, зерттеп зерделеуде тарихи қызмет атқарды. Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынұлы, Х. Досмұхамедұлы сынды тұлғалар қатарында фольклор үлгілерін жинап, насихаттауда

елеулі еңбек еткен азаматтардың бірі – Ахмет Баржақсыұлы.

А.Баржақсыұлы әулетінің перзенттері – ұлтқа қызмет еткен белгілі тұлғалар. Баржақсыдан Бірімжан, Төрежан, Елемес, Ахмет атты ұл, Бәти есімді қыз тарайды. Бірімжан обадан көз жұмса, алғашқы қазақ мал дәрігерлерінің бірі Төрежан 1928 жылы жеңдеттер қолынан мерт болған. Е.Баржақсыұлы «халық жауы»

¹ Ғылыми мақала 2022-2024 жылдарға арналған ғылыми жобалар бойынша іргелі және қолданбалы ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландыру бойынша АР1487700415 «Алаш кезеңі әдебиеті: интегративті фольклортану контексті және жаңа ғылыми парадигма» жобасын іске асыру аясында дайындалды.

деп атылды. Қайраткер, аудармашы, халық мұрасын жинаушы Ахмет Баржақсыұлы 1935 жылы қуғын-сүргінде жүріп көз жұмды. 1937 жылы Баспахана мен әдебиет ісі жөніндегі Бас басқарма Баржақсиннің «Мың бір мақал» деген кітабын халыққа зиянды кітаптар қатарына қосып, пайдаланудан шығарды [1, 150 б.].

Ахмет Баржақсыұлының халық мұрасының асыл қазынасы қазақ фольклорын бағалау, жинау және жариялаудағы ой-толғамдары ХХ ғасыр басындағы ұлт баспасөзінде көрініс тапты. Бұл ретте қайраткердің баспасөзге жанашырлықпен қарап, қал қадірінше қаржылай көмек көрсетіп отырғанын атай аламыз. Бұған қатысты «Қазақ» газетіндегі «Азамат серіктері» атты хабарламада: «Азамат» серіктігіне 100 сом жарналарын салып жаңадан мына кісілер кірді: 28) Ахмет мырза Баржақсыұлы һәм 29) Ғабдулла мырза Найзабекұлы» [2, 168 б.], - деп жазылған.

Зерттеу әдістері

Алаш кезеңі еңбегін интегративті фольклортанудың кейбір қырлары аясында зерделеп, Ахмет Баржақсыұлы жинап зерделеген мақал-мәтелдерді қарастыруда талдау, саралау, салыстыру, жинақтау, қорыту әдістері негізге алынды.

Талқылау

Ахмет Баржақсыұлының «Айқап» журналында басылған «Ашық хат», «Қадірменді Хасанғали мырза!», «Қазақ» газетінде жарияланған «Мақалдар» мақалалары қазақ фольклористикасында өзіндік маңызы бар еңбек.

«Ашық хатында» қазақтың бір мың үш жүз мақал-мәтелін жинап, Омбы музейі арқылы кітап шығаруға әрекет етіп жүргені айтылған. Г.Потаниннің қазақ тіліндегі ертегі әңгімелерді жинау туралы деректер берілген [3, 351 б.]. «Қадірменді Хасанғали мырза!» мақаласында «Бұрынғыларымыздан һәм халық аузындағы сөздер: ертегі, тақпақ, мақалдар керек. Басқа халықтар өзінің ана тіліндегі сөздерді жинап һәм кітап қылып бастырып, шығарып жатыр»

деп халық мұрасының рухани өмірдегі маңызын екшейді. Дамыған елдерде фольклор үлгілерін жинап, кітап қылып шығарудағы өміршең дәстүрді баса көрсетеді. «Мен мың үш жүз мақал жинап алып едім, һәм соларды ретке келтіріп қойған едім! Қазір де орысшаға тәржіме етіп жатырмын» [3, 190 б.] деп қазақ мақал-мәтелдерін жинаудағы еңбегінен хабар беріп, оларды орыс тіліне аударып жатқанын айтады. Ұлт руханиятының жанашыры Г.Потаниннің қазақ ертегісін жинау жолына қаражат беріп, Қарқаралы уезіне кісі жібергенін жазады.

Ә.Бөкейхан «Григорий Николаевич Потанин» атты мақаласында «Осы келер жазда Потанин Семей облысы Қарқаралы оязы Тоқырауын өзені бойына барады. Июн басында «Қоянды» жәрмеңкесінде болады. Тоқырауында жаздай жатып, қазақты аралап көрмекші, қазақтың ертегі, жұмбақ, мақал, ескі жақсыларының сөзін жимақшы.

Потанин дүниедегі тілдердің бәрінде айтылған неше жұрттың іргелі мақал, өзге сөздерін қарастырып, соны қай жұрт қай жұрттан өнеге-үлгі алғанын шығарып отыр» [4, 179 б.] деп ақ жүрек ердің игілікті істерін әдіптейді. «Күншығыс баспасы» баспақ болып отырған Баржақсыұлы Ахмет жиған «Мың бір мақал» да Григорий Николаишқа қалап басылмақ еді» деп қандастарының Г.Потанинге деген құрметін білдірді.

1913-1914 жылдары қазақтың мың жеті жүз он мақалын жанаған А.Баржақсыұлын фольклор табиғатын терең саралай білетін көркемдік-эстетикалық таным талғамы жоғары білікті маман ретінде танытқан мақаласы «Мақалдар» деп аталады. Зерттеуші «Әсіресе халықтың заңын, әдетін, ғұрпын білу үшін жаһұт қылып жүрген этнографтарға һәм тарихшыларға өте пайдалы» деп, халық ауыз әдебиетінің маңызына бойлап, олардың халықтың дүниеге және өмірге көзқарасын танаудағы тұғырын байыптайды. Фольклор үлгілерінің, яғни халық әдебиеті мысалдарының жанрын зерделеп, оларға әдеби теориялық сипаттама жасайды. «Халық әдебиеті дегеніміз – ертегілер, өлеңдер, жұмбақтар, мақалдар һәм

мәтелдер» [5, 183 б.] деп түйеді. Ертегі, өлең, жұмбақ, мақал және мәтелдерге анықтама береді. Мәселен, «Ертегі – кеңес қылып айтылатын сөздер. Онда халықтың жоқ нәрселерді бардай қылып айтатұғындығы көрінеді» деп ертегінің өзіндік ерекшелігін пайымдайды. Өлеңге «домбыра, әнмен қосылған әдебиет. Бұл халықтың ішіндегі қайғы-шерін хәм қуаныш-сүйінішін көрсетеді» деген анықтама береді. «Жұмбақ – бір нәрсені өзіне ұқсаған екінші бір нәрсе арқылы аңғартқан сөздер. Бұл ақыл-ойды молайтады» деп екшейді. Фольклор жанырына қатысты А.Баржақсыұлының қазақ фольклористикасының туу дәуірінде айтылған ой-пікірі тереңдігімен, нақтылығымен құнды.

Қазақ мақал-мәтелдерін алғаш жинап, жариялау ісінің көшбасынан табылған Ахмет Баржақсыұлы 1915 жылы ұлттық рухани құндылықтарды «Мың бір мақал» деген ауаумен жарыққа шығарды.

Ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушының мақал-мәтелдерге берген анықтамасы көркемдік-эстетикалық таным-талғамының тереңдігімен тәнті етеді. Ол мақалдар мен мәтелдер халықтың бірнеше ғасырлық даналығы мен данышпандығын көрсететінін түйеді. Мақалдар мен мәтелдердің ортақ сипаты мен өзіндік ерекшеліктерін саралаудағы зерттеушілік ой-пікірі өзінің өзектілігін жойғаны жоқ. «Мақал – қысқа, тегістеліп айтылған халық аузындағы өсиет. Онда қай жағынан болса да дұрыстық айтылады: «Уайым түбі – теңіз, батасың да кетесің, тәуекел түбі – қайық, мінесің де өтесің» [5, 183 б.]. Ал мәтел – қысқа түрмен айтылған халық өсиеті екенін байыптайды. Халық ауыз әдебиетінде сол ұлттың ойы, мінезі, сыны көрініс тауып жататынын да дұрыс көрсетеді.

Мақал және мәтел табиғатын жан-жақты саралап, жанрлық ерекшелігін айқындаудағы ізденістері назар аудартады. Мақалдарда басы артық сөз болмайтынын, айтылатын ой барынша ықшамдалып, қысқартылып берілетінін дұрыс көрсетеді. Мақал-мәтелдердің өзара тығыз үйлесімдегі көркемдік-эстетикалық арнасына этнофольклортану тұрғысынан бой-

лап, даналық ойдың астарлы және тікелей жеткізілу сипаттарын саралайды. Өз ойын «Русские в своих пословицах. Рассуждения и исследования об отечественных пословицах и поговорках» (1937-1839) атты төрт кітаптан тұратын қабырғалы еңбек жазған орыстың атақты фольклористі, этнограф, өнертанушы И.М.Снегиревтің (1793-1868) пікірімен дәйектейді.

Мақал-мәтелдердің генезисі мен типологиясы туралы айтқан пайымдары А. Баржақсыұлының сол кездегі әлем елдері фольклористикасындағы жаңашыл ғылыми бағыттармен жақсы таныс болғанын айғақтайды. Ол мақал-мәтел табиғатына байланысты әлем халықтарының осы жанрға берген анықтамаларынан айқын аңғарылады. «Мақал турасында әр халық әр түрлі қылып сөйлейді. Оңтүстік халықтары (араб, парсы, түрік хәм басқалар) айтады, мақал тілдің гүлі деп. Қытайлар – бұрынғы данышпандардан қалған өсиет деп. Немістер – көше арасындағы данышпандық деп, италия халқы – халық мектебі деп. Ағылшындар, француздар – көп көргендіктің жемісі деп. Орыстар – қанатты сөз, әдемі сөз деп айтады» [5, 183 б.]. Қазақ халқының қанына біткен қасиетін сөз өнерімен сабақтастырып, ойын жеткізуде мақалға көп сүйенетінін дұрыс аңғартады. Мақал-мәтелмен сөйлеу ұлттық сипатты ерекшелігінің бағалайды. Бұған қатысты «Басқа халықты білмеймін, ноғай мен орысқа қарағанда біздің қазақ халқы мақалды көп айтады. Билер, шешендер былай тұрсын, біздің қазақтың еркек-әйелі, үлкен-кішісі мақалсыз сөз айтпайды. Ең аяғы кішкентай балалар үлкендерден естікен мақалдарын сөз арасына қыстырады» деген көзқарасын білдіреді. Ең бастысы, А.Баржақсыұлы сол кезеңнің өзінде бүгінгі таңда әдеби мұраны зерттеуде тың ізденіс болып табылатын интегративті фольклортану, этнофольклортану, социофольклортану қағидаттарымен ұштасатын маңызды ой-пікір білдірді [6].

Фольклорлық үлгілердің халықтық сипатын, әлеуметтік маңызын, эстетикалық әлемін екшегенде, халық ауыз әдебиетін жинау мен

жариялауда басқа ұлт өкілдері тарапынан жіберілетін олқылықтарды орынды ескертті. «Себебі орыстар жинауға қанша жаһұт қылғанмен халықтың заңын, әдеттерін білмегендіктен анда-санда бір тиіп, жөнді жинай алмайды. Орыстардың ішінде кірісіп, қазақ оқығандары жинасатын болса, олар ақыл мен күшін аямас еді. Ал қазақтан мұндай ұмтылған ешкім жоқ» [5, 184 б.]. Сол кездің өзінде мың үш жүз мақал жинап, жүйелеуді қолға алған ол халық мұрасын жинаудағы Ә.Бөкейхан қызметін жоғары бағалайды [5, 184 б.]. Әлихан Бөкейхан қазақ мақал-мәтелдерін жинап, «Мың бір мақал» атауымен 1915 жылы шығарған А.Баржақсыұлы ізденісін қолдап, орысша түзетіп бастыруға ұйытқы болды.

Ә.Бөкейханға Мәскеудегі «Күншығыс» баспасында қызмет атқаруына қол ұшын созып, сыйластықта болған Нәзір Төреқұлұлы да өрелі жастарды қазақ мақал-мәтелдерін жинауға жұмылдырды. Осынау рухани кемелділік әдебиетші Бейсембай Кенжебаев естелігінде шынайы көрініс тапқан [7, 246-247 бб.].

Ә.Бөкейхан өмірінің соңғы жылдарына дейін қазақ мақал-мәтелдерін жариялау мәселесін назарынан тыс қалдырған жоқ. Елдес Омарұлына 1934 жылы Мәскеуден жазған хатында «Қазақшыл Қасенғали (Асан-әлі) жиған көп (700 бет) қазақ мақалы, ескі сөздері бар еді. О қайда екен? Қасенғали жинағында жілігі татымайтын әңгімелер де көп еді. Мен мұны Алматыда кімге жазарымды білмей, саған жаздым. Сен қазақ әдебиетін бағалаушылармен отала отырсың ғой, өзің иесіне тапсырарсың», - деп әдеби мұраны жариялаудағы келелі істерді ой талқысына салады. Алты Алаш көсемінің менменсіген отаршыл патша ұлықтарын қазақ мақал-мәтелдерінің даналығының тобықтай түйінімен тәубесіне келтіріп отырғаны да бүгінгіге тәмсіл болып жетті. Ол шындық Смахан төре Бөкейхан естелігінде жазылған.

Нәтижелер

Алаш қайраткерлері ең түйінді мақалаларында, еңбектерінде қазақ мақал-мәтел-

дерінің танымдық, тәрбиелік, тағылымдық маңызын назардан тыс қалдырған емес. Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы «Оқу құралы», «Тіл – құрал», «Әліп-би», «Жаңа әліппе», «Баяншы», «Сауат ашқыш», «Тіл жұмсар» атты ана тілімізде жазылған алғашқы оқу-әдістемелік еңбектерінде, «Оқу құралы» (Т.Шонанұлымен бірге) әдістемелік оқу құралында тақырыпты пысықтау, оқушы ойын бекітуде қазақ мақал-мәтелдерін молынан қолданып отырады. Алаш білімпазы «Тіл – құрал» еңбегінде (Орынбор, 1914) жеке сөз, сөйлем жасау мақсатында – 38; сөзді буынға бөлу, буынды жеке-жеке дыбыстарға бөлу ерекшеліктерін ашу үшін – 28; ажыратылған дыбыстарды пысықтауда – 100; ал, жазу қағидаларын есте ұстау үшін – 130 шақты мақал-мәтел шоғыры (кейбіреулерінің қайталанатын тұстары да жоқ емес) келтірілген.

Атауыш сөздерді өткенде дағдыландыру жаттығулары үшін – 127 мақал-мәтел алынса, оның: зат есімді өткенде – 40; сын есімді – 24; сан есімді – 17; есімдікті – 19; етістік бөлігінде – 27 шақтысы қамтылған. Біраз келтірілген мақал-мәтелдер бірнеше рет қайталанатын: «Басқа келген бәледен бастан құлақ садаға», «Не ексең, соны орасың», «Таспен ұрғанды аспен ұр», «Күн ортақ, ай ортақ, жақсы ортақ» т.т.

«Тіл-құрал» кітабында (Қызылорда, 1925) 300-дей мақал-мәтел бар [7, 139-140 б.].

Қазақ классикалық филологиясының ғылыми негізін қалаған А.Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқыш» еңбегінің «Ауыз әдебиеті» бөлімінде қазақ мақал-мәтелдеріне тоқталып, жанрлық сипатына: «Мақал да тақпаққа жақын салт-санасына сәйкес айтылған пікірлер. Тақпақтан көрі мақал маңызды, шын келеді», «Мәтел дегеніміз кезіне келгенде кесегімен айтылатын белгілі-белгілі сөздер. Бірақ мақал тәжірибеден шыққан қақиқат түрінде айтылады. Мәтел қақиқат жағын қарамай әдетті сөз есебінде айтылады» деген анықтама береді. Мақалға жиырма тоғыз, мәтелге жиырма төрт мысал келтіреді.

Сөз өнерінің көркемдік-эстетикалық жүйесін саралауында мақал-мәтелдер маңызын

назардан тыс қалдырмайды. Сөзге мәнерлілік сипат дарытып, көркемділігін, әсерлілігін артыра түсетін стильдік айшық әсерлеуге қатысты теориялық анықтамасында сөз талғау, тіл көрнектілігін тарқата келіп: «Бір нәрсені өте асырып я өте кемітіп айту әсірелеу болады. «Көп түкірсе, көл болар» деген мақал, «Көзінің жасы көл болды» деген мақал түкірік пен көз жасын өте асырып айтып отыр. «Қара арғымақ арыса, қарға адым жер мұң болар» деген мақал, «Бойы бір тұтам» деген мақал арықтың күші мен аласаның бойын өте кемітіп тұр» деп жазады. Ал Халел Досмұхамедұлы «Қазақ халық әдебиеті» (Қазақ жоғары педагогикалық институтының қазақ тілі кабинетінде оқылған баяндама) еңбегінде мақалдарды қазақ халық эпосының бір саласы ретінде қарастырып, олардың өзіндік ерекшелігін көрсетеді. «Қазақтың мақалдары мен мәтелдері ағыл-тегіл көптігімен және өткірлігімен ерекшеленеді. Азды-көпті шешен сөйлейтін кез келген қазақ өз сөзінде мақал-мәтелге жүгінуге тырысады, ал билер мен ел ішіндегі ділмәрлардың сөздері халықтық мақалдар мен мәтелдерге тұнып тұр» деген байлам жасайды.

Ахмет Баржақсыұлының «Мың бір мақал» жинағының жаңа басылымын жарыққа шығаруға алаш қайраткерлері күш салды. Аталған жинақтың жаңа басылымы 1923 жылы Мәскеудегі Күншығыс баспасынан Нәзір Төреқұлұлы алғысөзімен жарияланды.

Қайраткер, ұлттық руханият жанашыры Нәзір Төреқұлұлы: «Ер қазынасы – ескі сөз, ел қазынасы – ескі сөз, тіл қазынасы – ескі сөз» деген бұрынғылардан қалған мақал. Бұл мақал әншейін әлдеқалай айтыла салған мақал емес, өмір жүзінде ел аузындағы ескі сөздер: мақал, мәтел, тақпақ, өлең-жыр секілділердің өте керектігі ащы тәжірибелермен анықталғандықтан айтылған. Оның ішінде, әсіресе тұрмыс тәжірибесінің қорытындысы мақалдар өте-мөте керек. Себебі мақалда айтушы елдің басынан кешірген уақиғалары, тұрмысы, мінезі, тегіс суреттеледі» [7, 1-2 б.],- деп жазды.

Қазақ фольклортану ғылымының тарихын зерттеуші Н.Жүсіпов мақал-мәтел табиғатын екшеген Н.Төреқұлұлы пікірін: «Міне, мұн-

да автор дәстүрлі фольклорды ескі сөз деп қабылдаған. Және де фольклордың мақал, мәтел, өлең-жыр үлгілерін дұрыс анықтаған. Мұнда, ең бастысы халықты танудың бірден-бір қайнар көзі – мақалдарда жатқанын автор дәріптейді. Халықтың ғасырлар бойғы даналығы, тәжірибесі, тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, тіпті басынан өткен тарихы да – осы мақалдар бойынан табылатыны сараланған. Сөйтіп, автор мақалды таным көзі, дерек көзі, тәрбие көзі деп те бағалаған. Сондай-ақ Нәзір Төреқұлов жаңа есін жиып, тұрмысын түзеп, әдебиетін гүлдендіруге бет алған қазақ халқына таза, әдемі тіл керектігін діттеп, тілдің негізі, жұрнағы ел аузындағы ескі сөз, мақалдарда т.б. жатыр дегенді жазады. Демек, Нәзір Төреқұлов мақалдарды тіл тазалығы үшін күресте насихат құралы ретінде де пайдаланған» [8, 277-278 бб.],- деп бағалайды.

Қазақ мақал-мәтелдерін жинау, жариялау ісіне алғаш мұрындық болған А.Баржақсыұлының ізденісі кейіннен заңды жалғасын тапты. Ө.Тұрманжанов қазатың отыз бес мың мақал-мәтелін жинастырып, 1935, 1980 жылдары жарыққа шығарды.

Қорытынды

Қорытып айтқанда, қоғам қайраткері, аудармашы, халық ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушы және бастырушы Ахмет Баржақсыұлының «Ашық хат», «Қадірменді Хасанғали мырза!», «Мақалдар» мақалалары – қазақ фольклористикасында өзіндік маңызы бар елеулі еңбектер. Оларда мақал-мәтелдерді жинау, жариялау мәселелерінен бастап жанрлық ерекшелігі айқындалды. Қазақ мақал-мәтелдері әлем халықтарының мақал-мәтелдерімен салыстырала бағаланды. Бұл жерде қазақ фольклортануында интегративті фольклортану, этнофольклортану, социофольклортану қағидаттары алғаш ұштастырыла екшелгені байқалады. А.Баржақсыұлы рухани құндылықтарымызды «Мың бір мақал» атауымен алғаш 1915 жылы шығарған болса, аталған жинақтың жаңа басылымы 1923 жылы Мәскеудегі «Күншығыс» баспасынан

Нәзір Төрекұлұлы алғысөзімен жарияланды. Соның барысында фольклорлық үлгілердің халықтық сипатын, әлеуметтік маңызын, эстетикалық әлемін екшеуде құнды тұжырымдар жасалды. Қазақтың мың үш жүз мақалы жи-

налып, «Мың бір мақал» деген атаумен жарық көрді [9]. Осынау кемел іске А.Баржақсыұлы өлшеусіз үлесін қосты. Оны интегративті фольклортану, аясында терең зерттеу аса өзекті мәселе.

Әдебиеттер тізімі

1. Ижанов З. Баржақсин Ахмет // «Қазақстан». Ұлттық энциклопедия. / Бас ред Ә.Нысанбаев. 2 том. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1997. – 720 б.
2. Азамат серіктері // Қазақ. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1998. – 560 б.
3. Баржақсин А. Ашық хат. – «Айқап», 1914, №5, 83-84-б. // Айқап. Құрастырушылар: Ү.Субханбердина, С.Дәуітов. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1995. – 368 б.
4. Қыр баласы. Григорий Николаевич Потанин // Бөкейхан Әлихан. Таңдамалы – Избранное. Құрастырған, алғысөздері мен түсініктерін жазған және библиографиялық көрсеткішті жасаған – Сұлтан Хан Жүсіп (Аққұлы). – Астана: «Сарыарқа» баспасы, 2016. – Т. 8. – 2016. – 600 б.
5. Баржақсин А. Мақалдар // Қазақ. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1998. – 560 б.
6. Интегративная фольклористика: учеб.-метод. пособие / Р. М. Ковалёва, О. В. Приемко. – Минск: БГУ, 2017. – 239 с.
7. Кенжебаев Б. Білімпаз қайраткер. Дайындаған профессор Құлбек Ергөбек // Төрекұлов Н. Шығармаларының көп томдық жинағы. 3-том. – Алматы: «Ел-шежіре» ҚҚҚ, 2007. – 288 б.
8. Жүсіпов Н.Қ. Қазақ фольклортану ғылымы: XX ғасырдың бірінші жартысы. Монография. – Павлодар, 2007. – 381 б.
9. Мың бір мақал (Жинаушы Ахмет Баржақсыбаласы). – Мәскеу: 1923. – 59 б.

References

1. Izhanov Z. Barzhaksin Ahmet [Barzhaksin Akhmet] «Kazakstan» [«Kazakhstan»]. Ul'tytk jenciklopedija [National Encyclopedia]. Chief editor A. Nysanbayev. Vol. 2 – (The main editorial office of the «Kazakh encyclopedia», Almaty, 1997, 720 p.).
2. Azamat serikteri [Citizen companions], Kazak (Almaty, The main editorial office of the «Kazakh encyclopedia», 1998, 560 p.).
3. Barzhaksin A. Ashyk hat [Open letter], Aikap [Aikap], 5, 83-84 p. (1914); Aikap [Aikap], Comp. U. Subhanberdina, S. Dautov (Almaty, The main editorial office of the «Kazakh encyclopedia», Almaty, 1995, 368 p.).
4. Kyr balasy. Grigorij Nikolaevish Potanin [Son of the Steppes. Grigory Nikolaevish Potanin] Bokejhan Alihan. Tandamaly – Izbrannoe. Kurastyrgan, algysozderi men tysinikterin zhazgan zhane bibliografijalyk korsetkishti zhasagan – Sultan Han Zhusip (Akkuly) [Bokeikhan Alikhan. Custom. Compiled by Sultan Khan Zhusup (Akkuly), who wrote prefaces and comments and compiled a bibliographic index]. Vol.8 («Saryarka», Astana, 2016, 2016, 600 p.).
5. Barzhaksin A. Makaldar [Articles], Kazak [Kazakh] (The main editorial office of the «Kazakh encyclopedia», Almaty, 1998, 560 p.).
6. Kovaleva R.M., Priemko O.V. Integrativnaja fol'kloristika [Integrative folklore studies]. Educational and methodical manual (BSU, Minsk, 2017, 239 p.).
7. Kenzhebaev B. Bilimpaz kairatker. Daiyndagan professor Kulbek Ergobek Prepared by Professor Kulbek Ergobek // Torekulov N. Shygarmalarynyn kop tomdyk zhinagy. Vol.3. [Torekulov N. Multi-volume collection of works] (El-shezhire, Almaty, 2007, 288 p.).
8. Zhusipov N.K. Kazak fol'klortanu gylmy: XX gasyrdyn birinshi zhartysy [Kazakh folklore: the first half of the twentieth century]. Monograph (Pavlodar, 2007, 381 p.).

9. Мун бир макал (Zhinaushy Ahmet Barzhaksybalasy) [A thousand and one Proverbs (Collector Ahmet Barzhaksbyty)] (Moscow, 1923, 59 p.).

С.Б. Жумагул, Д. Камзабекұлы, К.Р. Кеменгер, Г.С. Сагынадин

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

**Публикация казахских пословиц и поговорок в период алаш
(на основе трудов Ахмета Баржаксыулы)**

Аннотация. Изучение наследия периода алаш в рамках новых научных парадигм – одна из актуальных проблем в современных отечественных общественно-гуманитарных науках. Поиски, проводимые в направлении междисциплинарных связей, показывают обилие фольклорного материала в наследии алаш. Интеллигенция нации в целях избавления от колониализма рационально использовала народную мудрость в привитии идеалов политической борьбы и просвещения в духе эпохи пробуждения широкой общественности. Когда духовное наследие было изучено в аспекте интегративного фольклористики, было замечено, что в произведениях алашского периода ярко выражена народная эстетика. В статье исследуется творчество Ахмета Баржаксыулы, который собирал и издавал казахские пословицы как национальное достояние. Определено значение первого научного шага в систематизации характера и жанра специфики казахских пословиц. Освещаются ценные находки в дифференциации художественно-эстетического строя казахских пословиц. Анализируются выжные шаги определения фольклорного характера, социальной значимости и эстетического мира казахских пословиц. Подчеркивается особое значение теоретических определений, данных сказкам, стихам, загадкам, пословицам и поговоркам А. Баржаксыулы. Оценивается важность деятельности по сбору тысячи трехсот казахских пословиц и публикации под названием «Тысяча пословиц» в отечественной фольклористике.

Ключевые слова: народное наследие, фольклор, казахские пословицы и поговорки, труды Ахмета Баржаксыулы, интегративная фольклористика, этнофольклористика, социофольклористика.

S.B. Jumagul, D. Kamzabekuly, K.R. Kemenger, G.S. Sagynadin

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

**Publication of Kazakh proverbs and sayings in the Alash period
(based on the works of Akhmet Barzhaksyuly)**

Abstract. The study of the heritage of the Alash period within the framework of new scientific paradigms is one of the urgent problems in modern domestic social and humanitarian sciences. The searches conducted in the direction of interdisciplinary connections show the abundance of folklore material in the heritage of Alash. The intelligentsia of the nation rationally used folk wisdom in instilling the ideals of political struggle and enlightenment in getting rid of colonialism in the spirit of the awakening era in the minds of the general public. When the spiritual heritage was studied in the aspect of integrative folklore studies, it was noticed that the folk aesthetics was clearly expressed in the works of the Alash period.

The article explores the work of Akhmet Barzhaksyuly who collected and published Kazakh proverbs as a national treasure. The significance of the first scientific step in systematization of the nature and genre of the specifics of Kazakh proverbs is determined. Valuable findings in the differentiation of the artistic and aesthetic structure of Kazakh proverbs are highlighted. Important steps in determining the folklore character, social significance and aesthetic world of Kazakh proverbs are analyzed. The special significance of the theoretical definitions given to fairy tales, poems, riddles, proverbs and sayings about A. Barzhaksnyuly is emphasized. The importance of collecting one thousand three hundred Kazakh proverbs and publications entitled as «Thousand proverbs» in domestic folklore is assessed.

Keywords: folklore heritage, folklore, Kazakh proverbs, works of Akhmet Barzhaksula, integrative folklore, ethnofolklore, sociofolklore

Авторлар туралы мәлімет:

Жұмағұл С.Б. – филология ғылымдарының докторы, қазақ әдебиеті кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш., 2, Астана, Қазақстан.

Қамзабекұлы Д. – филология ғылымдарының докторы, қазақ әдебиеті кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш., 2, Астана, Қазақстан.

Кемеңгер Қ.Р. – филология ғылымдарының кандидаты, қазақ әдебиеті кафедрасының меңгерушісі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш., 2, Астана, Қазақстан.

Сағынадин Г.С. – PhD, қазақ әдебиеті кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш., 2, Астана, Қазақстан.

Jumagul S.B. – Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, 2, Kazakhstan.

Kamzabekuly D. – Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Kemenger K.R. – Candidate of Philological Sciences, Head of the Department of Kazakh literature, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Sagynadin G.S. – PhD, Associate professor of the Department of Kazakh literature, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.